

ERMENİLERLE İLGİLİ 1916 VE 1918 YILLARINDA YAPILAN HUKUKÎ DÜZENLEMELER*

Dr. Ali GÜLER**

I. GİRİŞ: YENİ DÜZENLEMELERİN SEBEPLERİ

Gayrimüslimlerin genel olarak hukukî durumlarındaki gelişmeler, 1900-1918 yılları itibariyle iki ana bölümde değerlendirilebilir.

1908 yılına kadar; özellikle Islahat Fermanı'ndan sonra "Nizamnameler"le oluşturulan ve bunlara bağlı olarak gelişen hukukî durum çok büyük değişiklikler göstermeden devam etmiştir. Gayrimüslimlerin Osmanlı Hükümeti ile olan ilişkileri de bu çerçevede içinde yürütülmüştür.

II. Meşrutiyet 'in herkes için getirdiği "eşitlik" ilkesi, 1839, 1856 ve 1876'da olduğu gibi, millet liderlerinin kendi toplumlarının imtiyazlarına yeni rejimin gölge düşürebileceği endişesine kapılmalarına yol açtı². Osmanlı yönetimi bu endişeleri ortadan kaldırmak için uğraştıysa da; Gayrimüslimler arasında "milliyetçilik" akımının dış devletlerin de desteğiyle hızla artması ve bunun sonucu olarak, bu unsurların "bağımsızlık hareketleri"ne girişmeleri, devleti bazı yeni hukukî düzenlemeler yapmaya zorladı.

Bu düzenlemeler içinde, 1916 yılında Ermenilerle ilgili olarak hazırlanan yeni bir nizamname dikkati çekmektedir.

* Bu araştırma Beşinci Askeri Tarih Seminerinde Tebliğ Olarak sunulacaktır.

** Kara Harp Okulu Öğretim Üyesi.

1. Bilindiği gibi, Selânik merkez olmak üzere, Sultan II. Abdülhamid yönetimine karşı Makedonya'da yürütülen yoğun faaliyetler sonucunda, İttihat ve Terakki Derneği tarafından Haziran'da başlatılan ayaklanma karşısında, Abdülhamid Temmuz ayında Meşrutiyet'i ilân etmek zorunda kaldı. Böylece "Osmanlıcılık" fikrine dayanarak devletin parçalanmasına engel olmak isteyen "Jön Türkler" in mücadelesi başarıya ulaşmış oldu. G. Bozkurt, s. 196.

2. G. Bozkurt, s. 196.

XX. yüzyıla yaklaşırken hem Ermeni Patrikhanesi, hem de Osmanlı Hükümeti 1863 Nizamnamesi'nin Ermeniler içinde yarattığı huzursuzluklardan şikayetçi idi. Ermeni cemaati arasındaki mezhep tartışmaları, 1863 Nizamnamesi'ne göre oluşturulan "Umumî Meclis" te çeşitli fırkaların ortaya çıkışı ve bunlara başta Rusya olmak üzere bazı büyük devletlerin müdahaleleri huzursuzluğun kaynağını oluşturmaktaydı.

Özellikle Unumî Meclis'te oluşan fırkalar, millet içinde seçimlere müdahale ediyorlar; insanlar, din ve mezhep işlerini bir tarafa bırakarak meclise kendi taraftarlarını gönderebilmek için siyasî konularla uğraşıyorlardı. Bu arada mevkiini koruma düşüncesinde olan Patrikler de, bu fırkalarla uzlaşmayı tercih ediyor, ruhanî görevlerinin dışına çıkarak zaman zaman siyasî işlerle uğraşıyorlardı³.

Ermeniler arasındaki bu durum, Patriklerin otoritelerini de zayıflatıyor ve milletlerine söz geçirmeme gibi bir sonuç yaratıyordu. Adliye ve Mezâhip Eski Nazırı Cevdet Paşa 4 Kasım 1890 tarihinde Mabeyn Başkitâbeti'ne gönderdiği bir layihada bu konuda şunları söylüyor: "diğer patrikler gibi nüfuzunu gerektiği şekilde muhafaza edemediği cihetle Ermeni Patrikhanesi Nizamnamesi'nce patriğin iktidarı pek çok kısıtlanmış ve avamın nüfuzu artarak söz ayağa düşmüştür. Ermeniler ise gittikçe şımarıp bizce pek ağır görünen nizamnamelerine bile kanaat etmeyerek nizamın dışına çıkmaya cesaret etmekte. Ermenilerin bu yersiz tutumları Mezâhip Nezareti'nce sezilmiş ise de Bâb-ı Ali son Kumkapı olayına kadar işin önemini benimsememiştir..."⁴. A. Cevdet Paşa bu durumun düzeltilmesi için aynı belgede, nizamnamenin tadilini ve bunun için de devlete sadık Ermenilerden geçici bir "muhtelit" meclis kurulmasını teklif etmektedir.

Aynı dönemde Patrikhane de, işlerin yürümediği gerekçesiyle Devlete müracaat ederek nizamnamenin tadilini istemiştir. Patrikhane'nin böyle bir talebi "Encümen-i Mahsusa" tarafından incelenir ve Rum Patrikhanesi'nin benzer uygulamaları dikkate alınarak, düzeltilen nizamname 21 Ekim 1890 tarihinde Mabeyn Başkitâbeti tarafından Sadrazam Kâmil Paşa'ya sunulur. Bu mazbatayla nizamnamenin "azil, ruhbanların tutuklanması, ruhbanların yeminleri, nafaka, veraset davaları, cemaate ait müesseselerin inşa ve tamirinde

3. B. Eryılmaz, s. 121.

4. BOA. Osmanlı Belgelerinde Ermeniler, C: IX., s. 139 vd. Belge No: 47.

toplanacak bağışlar, kilise ve okul ruhsatı" gibi konular yeniden düzenlenmiştir⁵.

Fakat bu düzenlemeler de, huzursuzlukları ortadan kaldırmaya yetmeyecektir. Çünkü, Ermeniler arasındaki siyasî fırkalar üzerinde İngiltere'nin ve özellikle Rusya'nın yönlendirici müdahaleleri problemlerin bir başka önemli boyutunu oluşturuyordu.

Bilindiği gibi Ermeni Gregoryen Kilisesi'nin Ecmiazin, Akdamar (Van) ve Sis (Kozan) Katagikosluğu olmak üzere, üç tane en üstün ruhanî makamı vardı. Kilise piramidine göre, bunların altında İstanbul ve Kudüs Patriklikleri bulunuyordu⁶. Osmanlı Ermenilerinin en yüksek ruhanî makam olarak Ecmiazin Katogikosluğu'nu tanımaları ve 1863 Nizamnamesi'nin de buna göre oluşturulması; Rusya'ya Osmanlı Ermenilerini kışkırtma veya kontrol etme imkânını sağlamıştır⁷.

Ermenilerle ilgili olarak 1890'da yapılan idarî düzenlemelerin başarısız olmasında ve Osmanlı Devleti'nin 1916'da tekrar köklü bir düzenleme yapmasında etkili olan bu Rus müdahaleleri, XIX. yüzyılın son on yılında iyice artmıştı. Ayrıca İngiltere ve Amerika da bu faaliyetlerden büyük bir rahatsızlık duymaktaydı.

Bu konu çok sayıda arşiv belgesinde zikredilmektedir. Mesela 14 Ocak 1893 tarihli bir belgede "Rus himayesinden yana entrikacı, müfsit Krimian'ın katogikosluğa yeni seçilmesi üzerine Rus Çarı tarafından hararetle tebrik edildiği" belirtildikten sonra; İngiliz-Ermeni Derneği Başkanı Mr. Francis S. Stevenson'ın Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada "(Ermenilerce) Rusya'nın Ermenilerin kurtarıcısı olarak telâkki edildiği" ifade edilmektedir⁸.

5. Bu düzenlemelerle ilgili olarak bkz: BOA., *Osmanlı Belgelerinde Ermeniler, C: IX.*, s. LII-LIV ve 86 vd. Belge No: 31.

6. M.K. Öke, s. 144. Bununla ilgili olarak ayrıca bkz: Von Dr. Jur A. Abrahamian, *Die Grundlagen des Armenischen Kirchenrechts*, Zürich, 1919, s. 110 vd.

7. Tanzimat'tan sonra Rusya, Ecmiazin Katogikosluğu yoluyla, Ortodokslar'dan başka Osmanlı Ermenilerini de kullanmak için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. 1828'de İran'la yaptığı Türkmençayı Anlaşması ile Ecmiazin Ruslar'a geçince, bu konudaki faaliyetlerini artıran Rusya, Ecmiazin Katogikosluğu'nu güçlendirerek bütün Ermenileri Rus Ortodoks Kilisesi bünyesinde toplama yoluna gitti. Rusya'nın bu politikası özellikle Doğu Anadolu'da yaşayan Ermeniler üzerinde uzun yıllar etkili oldu. Osmanlı Ermenileri arasında Rus himayesi konusu da çeşitli ayrılıklara yol açtı. Amerika'nın Harput Konsolosu da, 18 Ekim 1907 tarihli ve "Ermeni Gregoryen Kilisesi'nin Yönetim Şekli" başlıklı raporunda Ecmiazin Katogikosluğu hakkında bilgi verdikten sonra, burasının "zamanla Çar'ın kontrol ve denetimi altına girdiğini" belirtmektedir. Bkz: *The Notional Archives National Archives and Records Service General Services Administration*, Washington, 1972, Rule: 717, s. No: 10042-10044/195, No: 35.

8. BOA. *Osmanlı Belgelerinde Ermeniler, C: XI.*, s. 302, Belge No: 101.

Şüphesiz bütün İngilizler Stevenson gibi düşünmüyorlardı. Avam Kamarası'nın 2 Ağustos 1893'de yaptığı toplantıda Mr. Legh, "...Rus topraklarındaki Ermenilerin durumuyla Anadolu'daki Ermenilerin durumunun karşılaştırılması hayret vericidir. Türkler Ermenilerin ne dinine, ne de eğitim sistemlerine karışıyorlar"⁹ derken; Müfettiş Ernest Richard da raporunda, "(Ermeniler) Rusya'ya katılarak kaybolmak istemiyorlar, Türkiye'de Sultan'ın sadık tebaası olarak kalmak... istiyorlar"¹⁰ şeklinde yazıyordu.

Robert Collage Eski Müdürü Rahip Cyrus Hamlin, *The Congregationalist* Dergisi'nin 52'nci sayısında 25 Aralık 1898 tarihinde yayınlanan "Ermeniler Arasında Tehlikeli Bir Hareket" isimli yazısında; "gayet iyi ve düzgün bir İngilizce konuşan ve ihtilâlin ateşli bir savunucusu olan bir Ermeni bana Rusya'nın Anadolu'ya girmesini sağlamada umutlarının çok kuvvetli olduğunu söyledi" diyerek ona şu cevabı verdiğini belirtir: "Fakat sizin halkınız Rusya himayesini istemiyor. Kötü olsun, Türkiye'yi tercih ediyorlar. Bitişikte yüzlerce mil arazi var ve göç her zaman kolay. Asırlardır Osmanlı idaresinde kaldılar. Eğer halkınız Rusya'yı tercih etselerdi şimdi Türkiye'de bir tek Ermeni ailesi kalmazdı..."¹¹.

Rahip Hamlin'in gösterdiği bu tepki, esasında Amerika'nın, Ermeniler üzerinde Rus himayesi konusuna gösterdikleri tepkinin ifadesi idi. Çünkü Rusya, Osmanlı Devleti'nde İngiltere ve Amerika desteğinde Protestanlığın yayılmasını önlemek için her türlü tedbiri bu yıllarda almaktaydı¹².

II. 1916 ERMENİ KATAGİKOSLUK VE PATRIKLİĞİ NİZAMNAMESİ

Ecmiazin Katogikosluğu aracılığıyla Osmanlı Ermenileri'nin Rusya'ya olan bağımlılığı ve bu bağımlılığın özellikle Birinci Dünya Savaşı yıllarında Devletin başına büyük problemler açması, İttihat ve Terakki Hükümeti'ni 1915 ve 1916 yıllarında bazı önemli kararlar almaya zorladı¹³.

9. BOA. *Osmanlı Belgelerinde Ermeniler*, C: XV., s. 12, Belge No: 8.

10. BOA. *Osmanlı Belgelerinde Ermeniler*, C: XIII., s. XXXIX., Belge No: 21.

11. BOA. *Osmanlı Belgelerinde Ermeniler*, C: XII., s. L., Belge No: 16.

12. G. Bozkurt, s. 182; Rusya'nın Ermenilerle ilgili politikaları için ayrıca bkz: S. Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar* C: I., 2. bsk., Ankara 1977, s. 102-104.

13. Dahiliye Nezareti önce 24 Nisan 1915'te ilgili vilâyet ve mutasarrıflıklara bir genelge göndererek Ermeni komitelerinin merkez ve şubelerinin kapatılmasını, evrakına el konulmasını ve elebaşlarının tutuklanmasını emretti (M.K. Öke, s. 144. Genelgenin tam metni için bkz: A. Süslü, s. 106-107). Ardından, Dahiliye Nezareti'nin 27 Mayıs 1915 ta-

Bunlar arasında konumuzu ilgilendiren en önemli karar, 1916 yılında 1863 Ermeni Milleti Nizamnamesi'nin yürürlükten kaldırılarak, "Ermeni Katogikos ve Patrikliği Nizamnamesi" isminde yeni bir nizamnamenin yürürlüğe konmasıdır.

Adliye ve Mezâhip Nazırlığı'nın hazırladığı 6 Eylül 1915 tarihli tezkere, Şuray-ı Devlet Tanzimat Dairesi'nde görüşülmüş ve gerekli tadilat yapılarak 3 Ocak 1916'da Vükelâ Meclisi'ne gönderilmiştir¹⁴. Adliye ve Mezâhip Nezareti'nce hazırlanan "Esbâb-ı Mûcibe Arızası" (6 Haziran 1916)¹⁵ da dikkate alınarak Vükelâ Meclisi'nce 17 Temmuz 1916'da onaylanan¹⁶ yeni nizamname, Sultan Mehmed Reşad'ın 19 Temmuz 1916 tarihli İrade-i Seniyyesi¹⁷ ile yürürlüğe girmiştir.

Otuzdokuz maddeden oluşan bu yeni nizamnamenin otuzyedinci maddesi ile 1863 Nizamnamesi yürürlükten kaldırılmış¹⁸; "Mukaddime" de yer alan birinci madde ile; Sis ve Akdamar Katogikoslukları birleştirilmiş, İstanbul ve Kudüs Patriklikleri bu Katogikoluğa bağlanmıştır. Ecmiazin Katogikoluğu ile bütün ilişkiler kesilmiş, İstanbul Katogikoluğu'nun ikâmetgâhı Kudüs'teki Mar Yakup Manastırı olmuştur¹⁹. Bu nizamnamedeki "muayyen ahkâm dairesinde vezaifini ifa ve devletin evâmirini tenfiz" eylemekle mesul tutulan Patrik için; "Merci-i resmîyesi mûnhasıran Mezâhip Nezareti'dir ve yalnız umur-ı mezhebiyeden dolayı hakk-ı müracatı vardır"²⁰ denilmiştir.

rihli Tehcir (Yer Değiştirme) Kararı 15 Eylül 1915'de Mebusan meclisi'nde görüşülerek kânunlaştı. Bu kânunla, savaş sırasında Ruslarla işbirliği yapan Ermeniler; Doğu Anadolu vilâyetlerinden, Zeytun'dan ve yoğun oldukları diğer yörelerden, Diyarbakır Vilâyeti güneyine, Fırat Nehri vadisine, Urfa, Süleymaniye yakınlarına gönderiliyorlardı (M.K. Öke, s. 147 vd. A. Süslü, s. 99 vd.).

14. BOA. DUIT., *Cemaat-i Gayri Müslime*, 67/1-1.

15. BOA. GMCAD., No: 11, *Ermeni Berat Defteri 1329*, s. 16-19.

16. BOA. DUIT., *Cemaat-i Gayri Müslime*, 67/1-1. BOA. GMCAD., No: 11, *Ermeni Berat Defteri 1329*, s. 23.

17. BOA, DUIT., *Cemaat-i Gayri Müslime*, 67/1-1. BOA. GMCAD., No: 11, *Ermeni Berat Defteri 1329*, s. 23.

18. "Otuzyedinci Madde-20 Ramazan 297 tarihli Ermeni Patrikliği Nizamnamesi Mefsuhur" (bkz: BOA. DUIT., *Cemaat-i Gayri Müslime*, 67/1-1).

19. "Birinci Madde- Sis ve Akdamar Ermeni Katogikoslukları tevhid ve Dersaadet ve Kudüs Ermeni Patriklikleri dahi bu Katogikoluğa ilave olunmuştur. Osmanlı Ermenilerinin riyaset-i umumiyye-i ruhanîyesi iş bu katogikosluk ve patrikliğe ait olup, Ecmiazin Katogikoluğuyla alâka ve münasebetleri kâmil kat edilmiştir. Katogikos ve Patriğin mahall-i ikâmeti Kudüs'de Mar Yakup Manastırı'dır. Daire-i ruhanîyesi Memâlik-i Osmaniye'dir" (BOA. DUIT., *Cemaat-i Gayrimüslime*, 67/1-1).

20. İkinci Madde (BOA. DUIT., *Cemaat-i Gayri Müslime*, 67/1-1).

Yeni nizamnamenin yürürlüğe konmasından kısa bir süre sonra 4 Eylül 1916'da, Ermeni Katogikos ve Patriği Sahak Efendi'ye "İtâsı" gereken "Berat-ı Alfî" 'nin yayınlanması konusunda Sultan Resad tarafından Divan-ı Hümayun'a izin verilmiştir²¹.

Osmanlı Devleti, bu yeni Katogikosluk ve Patriklik Nizamnamesi ile hem Ecmiazin'i dışarda bırakarak Rusya'nın Osmanlı Ermenileri ile ilişkisini kesmeye, hem de siyâsî bir nitelik almış olan "Umumî Meclis" 'i kaldırarak²², Ermeniler arasındaki firka tartışmalarından doğan ve cemaat içinde Patriğin otoritesini sarsan huzursuzluğa önlemeye çalışmıştır.

Osmanlı Devleti Hariciye Nezareti'nin hukuk müşavirlerinden olan ve 1917'de Ermeni Kilisesi hakkında bir eser yazan Hrant Vartabet, 1916'da gerçekleştirilen bu kilise reformunun gerekli olduğunu belirtmektedir. Yazara göre, Osmanlı taraftarı olan Ermeniler çoğunlukta oldukları halde, Rusya'nın çeşitli oyunları ile Katogikos seçimlerini, Rus'un "aleti" olan Ermeniler kazanmışlar ve bunlar İstanbul Patrikliği kanalıyla Türkiye'deki yönetimle Ermenilerin arasını açmışlardır. Fakat şimdi yeni düzenlemelerle Osmanlı Ermenileri Rus manevî hegemonyasından kurtuluyor ve Kudüs Katogikosluğu'nun görev alanı bütün Osmanlı mülküne münhasır kılınyordu²³.

III. 1918 DÜZENLEMESİ

İncelediğimiz dönemde Ermenilerin hukukî durumları bakımından ikinci önemli idarî düzenleme 1918 yılında, Mütareke'den sonra kurulan Tevfik Paşa Hükümeti²⁴ tarafından yapılmıştır. Bu düzenlemenin, İttihat ve Terakki Hükümeti'nce gerçekleştirilen

21. İrade-i Seniyye için bkz: BOA. DÜİT., *Cemaat-i Gayri Müslime*, 67/1-2; BOA. GMCAD; No: 11, *Ermeni Berat Defteri 1329*, s. 24.

22. Bu meclisin yerine, "Ruhanî" ve "Karma" olmak üzere iki meclis oluşturulmuştur: "İkinci Fasıl: Meclis-i ruhanî'nin Suret-i Teşkil ve Vezâîfî (Beş ve Altıncı Maddeler), Üçüncü Fasıl: Meclis-i Muhtelit'in Suret-i Teşkilî ve Vezâîfî (Yedi ve Sekizinci Maddeler). BOA. DÜİT., *Cemaat-i Gayri Müslime*, 67/1-1. "Ermeni Katogikosluk ve Patrikliği Nizamnamesi"nin irade-i Seniyye ile birlikte tam metni için bkz. BOA. DÜİT., *Cemaat-i Gayri Müslime*, 67/1-1 ("Adliye ve Mezahib Nezareti Mezâhib Müdürlüğü adet: 108" numaralı Nizamname toplam beş büyük sahifedir); BOA. GMCAD., No: 11: *Ermeni Berat Defteri 1329*, s. 19-23. Ayrıca nizamname aynı isimle 1917'de Kudüs'te yayınlanmıştır. Nizamname'nin fotokopisi ve transkripsiyonu "Belgeler" bölümünde verilmiştir.

23. Vartabet, ayrıca bu düzenlemenin "Ermenilerin ümidi" olduğunu kaydetmektedir: *L'Empire Ottoman et L'Indépendance de L'Eglise Arménienne: En Supplément: Le Réglement du Patriarcat Ottoman*, İst., 1917; Zirkeden: M.K. Öke, s. 145, 266 not: 19.

24. 11 Kasım 1918-12 Ocak 1919 tarihleri arasında görevde kalan bu kabinenin üyeleri ve kuruluşu hakkında bkz: S. Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele C: I., Mutlakiyete Dönüş (1918-1919)*, 2. bsk., İstanbul 1992, s. 78 vd.

1916'daki düzenlemeye tepki olarak yapıldığı ve aynı dönemde alınan pek çok kararda da olduğu gibi, "Mütareke" ortamındaki siyasî oluşumların izlerini taşıdığı görülmektedir.

Tevfik Paşa Hükümeti, 14 Kasım 1334 (1918) tarihli, "Ermeni Patrik ve Katogikasloğunun Tevhidine Dair olan İrade-i Seniyye Ahkâmının İlgasına ve Bu Hususa Dair Verilmiş Olan Fermanın Mefsühiyyetine (yürürlükten kaldırılmasına) Dair" Şuray-ı Devlet Tanzimat Dairesi'nin 33758/499 numaralı "mazbata"sını²⁵ 17 Kasım 1334 (1918)'de görüşerek, "19 Temmuz 1332 (1916) tarihli Ermeni Katogikos ve Patrikliği Nizamnamesi'nin ilgasına dair kaleme alınan Layiha-i Nizami'nin mevki-i mer'iyete vaz'ı" için padişaha bir "mazbata"²⁶ göndermiştir. Sultan Vahideddin'in konuyla ilgi iradesi bir gün sonra, 18 Kasım 1334 (1918)'de altı maddelik bir Nizamname ("Layiha") ile birlikte yayınlanmıştır.

"27 Ramazan 279 (1863) Tarihli Ermeni Patrikliği Nizamnamesi Hükümünü İlga eden 2 Şevval 334 ve 19 Temmuz 332 (1916) tarihli Ermeni Katogikos ve Patrikliği Nizamnamesi'nin ilgası Hakkında Nizamname "Layiha" " adını taşıyan bu Nizamname'nin maddeleri şöyledir²⁷:

"Birinci Madde- 27 Ramazan 279 tarihli Ermeni Patrikliği Nizamnamesi hükümünü ilga eden 2 Şevval 334 ve 19 Temmuz 332 tarihli Ermeni Katogikos ve Patrikliği Nizamnamesi ilga edilmiştir.

İkinci Madde- 27 Ramazan 279 tarihli Ermeni Patrikliği Nizamnamesi ibka olunmuştur (tekrar yürürlüğe konulmuştur).

Üçüncü Madde- 2 Şevval 334 ve 19 Temmuz 332 tarihli Ermeni Katogikos ve Patrikliği Nizamnamesi'ne tevfiikân sadır olan 12 Rebiyûlahir 335 tarihli Berat-ı Ali hükmü refedilmiştir (kaldırılmıştır).

Dördüncü Madde- Dersaadet Ermeni Patrikliği'nin tevcihi hakkındaki 23 Şevval 331 tarihli ve Sis Katogikosluğu'nun tevcihine dair bulunan 29 Ramazan 330 tarihli tevcih-i Berat-ı Alileri ahkâmı ibka olunmuştur.

25. BOA. DÜİT., Cemaat-i Gayri Müslime, 67/1-1; BOA. GMCAD., No: 11, Ermeni Berat Defteri 1329, s.2 4.

26. BOA. DÜİT., Cemaat-i Gayri Müslime, 67/1-1; BOA. GMCAD., No: 11, Ermeni Berat Defteri 1329, s. 25.

27. Belgenin fotokopisi için Eklere bkz.

Beşinci Madde- İşbu Nizamname tarih-i neşrinin ferdasından itibaren mer'idir.

Altıncı Madde- İşbu Nizamnamenin icrasına Adliye ve Mezâhib Nâzırı memurdur.

İşbu Nizamname'nin mevki-i mer'iyete vaz'ını ve nizamât-ı devlete ilâvesini irade eylerim. 12 Safer 1337/18 Teşrin-i sani 1334"²⁸.

Görüldüğü gibi, yukarıda gerekçelerini ayrıntılı bir şekilde verdiğimiz 1916'daki İttihat ve Terakki Hükümeti'nin yaptığı düzenlemeler tamamen yürürlükten kaldırılmış, Ermeniler tekrar 1863 Nizamnamesi'nin hükümlerine tâbi olmuşlardır. Yeni düzenlemelerin sebebi ise Şuray-ı Devlet Mazbatası'nda, "Hükümet-i Sabıka" tarafından 19 Temmuz 1332 (1916) tarihinde "kendi kendine neşr ve ilân ile uygulamaya konulan" nizamnamenin; Ermenilerin "Kanun-ı Esasî ile müeyyed (teyit edilmiş) olan hukuk ve eski imtiyazlarını ihlâl" ettiği hususu olarak gösterilmiştir. Yine aynı mazbatada 1916 Nizamnamesi'nin yeni hükümetin resmî beyanatu ile hükümden düştüğü ve 1916'dan önceki durumun (hal-i sabık) devamı sözkonusu olduğu için, 1863 Nizamnamesi ahkâmına uygun olarak görev yapmak üzere eski Patrik Zaven Efendi'nin İstanbul'a geri dönmesinin gerektiği²⁹ belirtilmiştir.

Aynı mazbatadan Patrik Zaven Efendi'nin "bir an evvel İstanbul'a iadesi ve bu konuda lazım gelen işlemlerin icrası" için Ermeni Katogikos ve Patrikinin Dersaadet Vekili'nden istek geldiği anlaşılmaktadır. Nitekim, hükümetin bu düzenlemeyi yapmasından kısa bir süre sonra, 6 Aralık 1918'de Kudüs'te bulunan Patrik Zaven Efendi İstanbul'a dönmüştür³⁰.

Tevfik Paşa Hükümeti'nin daha meclisten güvenoyu aldığı gün, Ermenilerle ilgili olarak (1863 Nizamnamesini tekrar yürürlüğe

28. BOA. DÜİT., *Cemaat-i Gayri Müslime*, 67/1-1; BOA. GMCAD., No: 11, *Ermeni Berat Defteri 1329*, S. 25.

29. BOA. DÜİT., *Cemaat-i Gayri Müslime*, 67/1-1; BOA. GMCAD., *Ermeni Berat Defteri 1329*, s. 24.

30. C. Bayar, *Ben de Yazdım, Milli Mücadeleye Giriş*, C:V, İstanbul 1967, s. 1449. Patrik Zaven Efendi'nin döndükten sonraki faaliyetleri, özellikle Rumlarla birlikte Osmanlı Devleti aleyhinde yürüttüğü "siyasi" çalışmaları için bkz: A. Güler, "Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Rum-Ermeni İşbirliği", *Milli Kültür D. sy: 74* (Temmuz 1990), s. 45 vd.

koymak şeklinde) yaptığı bu idarî düzenleme; hem Ermeni cemaati arasındaki siyasî gruplaşmaları, hem de bu unsur üzerindeki dış müdahaleleri tekrar gündeme getirebilecek bir düzenlemeydi. Hükümeti bu kararı almaya sevkeden etkenlerin başında, savaş sırasında İttihat ve Terakki Hükümeti'nin özellikle Ermenilerle ilgili olarak yaptığı bazı çalışmaların (tehir vb.) İtilaf Devletleri'nce "Türklerin savaş içindeki en büyük suçu"³¹ olarak görülmesi bulunuyordu. Savaş sırasında bunu bir propaganda aracı olarak değerlendiren İngilizler, haksız barış şartlarını uygulamak için de aynı konuyu bir silâh gibi kullanıyorlardı.

Bu sebeple, Padişah Vahideddin ve Mondros Mütarekesi'ni imzalayan İzzet Paşa Hükümeti (14 Ekim-11 Kasım 1918) çeşitli beyanlarıyla Ermenilere karşı yapılan haksızlıkların ortadan kaldırılacağını açıklamışlardı³². Tevfik Paşa Hükümeti, İzzet Paşa Kabinesi'ne göre, İttihat ve Terakki muhaliflerinin ve İngiliz tesirine açık olan üyelerin daha çok olduğu³³ bir hükümetti ve bu nedenle hükümetin azınlık veya Gayrimüslimlerle ilgili siyaseti de İtilâf Devletleri'nin siyasetlerinden pek farklı olmayacaktı. "Savaş sırasında yapılmış haksızlıkları gidermek, bu haksızlıkları yapanları cezalandırmak, Gayrimüslimlere memurluk, âyanlık, nazırlık vermek"³⁴ bu siyasetin ana hatlarını oluşturuyordu.

IV. SONUÇ

İşte böyle bir ortamda ve devletin en zayıf zamanında yapılan bu idari düzenleme kanaatimizce Ermenilerin ayrılıkçı çalışmalarını iyice hızlandıracak ve bu unsuru kullanarak devleti parçalamak ve paylaşmak isteyen İtilaf Devletleri'nin işini kolaylaştıracaktır³⁵.

31. S. Akşin, s. 31-32.

32. Bunlarla ilgili olarak bkz: S. Tansel, s. 99 vd. S. Akşin, s. 32-33.

33. Mesela kabinede yer alan Şeyhülislâm Haydarizade İbrahim Efendi, Maliye Nazırı Abdurrahman Efendi ve Evkâf Nazırı Eski Van Valisi Ahmet İzzet Bey (Kambur), İttihat Terakki aleyhtarı birer "intikam" adamlarıydı. Paris'te oturan ünlü muhalif Kürtçü lider Şerif Paşa'nın da amcası olan İzzet Bey "İngilizlerin kabinedeki adamı" idi (Bkz: S. Akşin, s. 79). Bu İzzet Bey II. Tevfik Paşa Hükümeti (13 Ocak-3 Mart 1919)'nde Dahiliye Nazırlığı'na getirilecek ve İttihat ve Terakki'lilerin tutuklanmaları işini gerçekleştirecekti (Bkz: S. Akşin, s. 148 vd.).

34. S. Akşin, s. 139.

35. Yirminci yüzyılın başlarında Gayrimüslimlerin sosyo-ekonomik durumları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Dr. Ali Güler, *Türkiye'deki Gayrimüslimlerin Yirminci Yüzyılın Başlarında Sosyo-Ekonomik Durumları (1900-1918)*, Ank. Ün. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1993, I-VIII, 1-267 s.

KISALTMALAR

- A. SÜSLÜ, *Ermeniler ve 1915 Tehçir Olayı*, Ankara, 1990.
- B. ERYILMAZ, *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Teb'anın Yönetimi*, İstanbul, 1990.
- BOA.: *Başbakanlık Osmanlı Arşivi*.
- BOA. DÜİT.: *Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dosya Usulü İradeler Tasnifi*.
- BOA. GMCAD.: *Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Gayri Müslim Cemaatlere Ait Defterler*.
- G. BOZKURT, *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasî Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839-1914)*, Ankara, 1989.
- M.K. ÖKE, *Ermeni Meselesi*, İstanbul, 1986.

**ERMENİLERLE İLGİLİ 1916
DÜZENLEMELERİNİN BELGELERİ VE
NİZAMNAME**

11/19-2

BELGE:II

ارمنی قوزغولوسلو و بطریقائی نظامی ناماسی

مقدمه

برنجی ارمنی - سیس اومتا ارمنی قوزغولوسلماری توجیه و دیسعارت و قوس ارمنی بطریقلمکاری وشی بوقوزغولوسلو
عمدوه اولمش - عثمانی ایله ایدیک دیانت همومیز چایسری ایشو قوزغولوسلو و بطریقلمکارا لادولوب اجمالیله قوزغولوسلو
عمدوه و مناسبتاری کلیاً نظریه ایلمش - قوزغولوس و بطریقلمکارا قانی قوسده مایه مقرب مناسبتیه - دانه رواجیسی
ممالک عثمانیه -

کیمی یاده - بطریقلمکارا ایدیک ایشو قوزغولوسلو مایه ممالک دانه سنه ۱۸۷۸ قانی ایضا و دولیک اولمش
سفی ایدر مرجع سیسی قوزغولوسلو مایه ممالک دانه سنه ۱۸۷۸ قانی ایضا و دولیک اولمش -

برنجی باب

ایجابات و تشکیلات و وظائف

برنجی فصل

بطریقلمکارا اصول و سیرالیک ایستما سیسی

ایستما سیسی یاده - قوزغولوسلو و بطریقلمکارا معامی ایتمول ایدیک ده روحانی و مصلط مجسدم اعظمی نزلت اولچ کون قوزغولوسلو
بالایستماع برات عالی ایستما سیسی مرجع اولدول برنجی بطریقلمکارا قانقما مصلط ایستما سیسی ایستما سیسی ایستما سیسی
مذاهب نفرتی باغالی ایدر بالغا بره قانقما مصلط مویشتی قوس ایدر - معامی قانقما مصلط قوزغولوسلو و بطریقلمکارا ایستما سیسی
ایچون برنجی صنف روحانیون و دیگری صنف روحانیون غیریندن کیشور و کیشک ایستما سیسی دایرمانی روحانیون ایستما سیسی ایستما سیسی
یلغی ایدر - مرجع قوس و بطریقلمکارا مرکزنده و یا هیزارنده ساکنه ایستما سیسی ایستما سیسی ایستما سیسی ایستما سیسی
برزات ایستما سیسی یاده دانه روحانیونک و قانی ایستما سیسی ایستما سیسی ایستما سیسی ایستما سیسی ایستما سیسی

ERMENİ KATOGİKOSLUK VE PATRİKLİĞİ NIZAMNAMESİ

BOA., GMCAD., No: 11, Ermeni Berat Defteri, 1329/1913, s. 19-23. Orijinali, BOA., DÜİT., 67/1-1.

Handwritten text in Ottoman Turkish script, consisting of several lines of cursive writing.

Handwritten text in Ottoman Turkish script, consisting of several lines of cursive writing.

11 / 20-1

Handwritten text in Urdu script, consisting of approximately 15 lines of dense, cursive writing. The text is written on a page that has been rotated 90 degrees clockwise. The ink is dark, and the handwriting is consistent throughout the page.

۲۲ / ۲۰-۲

11/21-2

مشترکاً و مخبراً مراجعت و تفحص کفایت روانی و مختلط مجلسه ک نورالعاده اوله و هه اجتماعه جهت استدعا

ایدی لر .
اوله شکی ماده - ماده سابقه هوجیم و فرج بولرجه استدعا اوله - هانی و مختلط مجلسه ک صورتی فرجه العام
اجتماعه مذاکله نفع ییج و برلمه هیک ما ذونین حکومت مجله رسالته مجله ک مذکوره اعضا نفع تبلیغ اولنده ه
بوند اعضا و دایه ک قدام بقولسک تحت یا ستن اولر و ه بطریقاً نه ده با اجتماع تشکیله ک اخادتی و طریقاً
ایضا هات مخبریه شی عریبه و هیج نه قیوه ای ک نه هکده شطاب و نفع بطریقاً سقوی ستم اولر و نفع عتانه
اکثری تشکیل ایده لاش اوله و نه رأی ایله قرار دیر دکله هله ک کیفیت ده حال نفع نه و مخبراً بطریقاً اشا -
ایدی لر . اشقرار اولر نه بطریقه نایب بکرم و نه عت طرفه استعفا نفع مذاکله نفع نفع مجلسه
بدریه رک مضامین ترکیب - اولوب بر مجوریت ایضا ایله نایب اعضا نفع مراجعتی و نه نفع تبغی اولر نه
کدیمی معرفت حکومت بطریقاً نه و نه اخراج اولر -

اوله شکی ماده - معرفت فرجه عاده ده اجتماع ایله هانی و مختلط مجلسه ک بطریقه هکده ک شطاب بوجیه حفظ
کولر نایب بکرم اولر نه اکثریت کله و آرا حاصل اولر ایستکلی اعضا نفع ده حال استعفا انجیره لازم کولر
برلر نه اشقرار عام هوجیم و بکرم اشقرار اولر - و بطریقه علاوه ای تقیم ما موریده بولر و شکی مجله ک
مذکوره اعضا نفع نه اجتماع با بکرم اولر

شکی نفع

بطریقاً نه نفع اولر و عریبه

اوله شکی ماده - بطریقاً نه بری بالانان بطریقاً نه و بکرم - هانی و مختلط مجلسه ک دا هوجیم و بطریقاً
هکده نفع امور مخبریه و قییم و هه شی ایضا ایملک و بر - باسه لایحه لایحه لایحه کله و نه مرکز اولر و نه ه
اوله نفع و بطریقاً نه ما ذونین هه هکی معاملات - هانی ادرستن و نفع هه هه نه بر و کول و هه هه متفرقه نفع
استقام ایملک اولر - هه
نفع هه
و مختلط مجلسه ک اجتماعه کله اولر نه نه بطریقه هه هه نه تقیم و نه اولر لر .

11/22-1

دوره دیگری دارد - بطریق مفاد مذکور و در این باره باید یک بحث جزئی را بیاورد و مؤید مستقیم متناظران در
مجلس در قیاس بر مودلری همه سید بالند که در این کتب قرار بر آنجا دارند -

دوره حقوقی دارد - بطریق - جای که فقط مجلس در مؤید حقده آنجا را باید در هر حال قرار بر آنجا اختصاصه داشته
موجده در بیان اینده و حقوق تکثیر در تحقیق اینده معروضی بولندگی که بر صورتی که در آنجا قرار بر آنجا در هر حال

نظمه اینده که در صحتی خاصه مجلس - و در این باره از تقسیمات اساسیه مذهبی و در این باره در هر حال مستوفین -
در عین حال که رأی را در این باره از تقسیمات اینده معارضه و کیفیت مجلس مذکوره - یعنی اینده معارضه در هر حال - بر اینده

مربوطه بطریق حقده شطاب و در عین حال او در در این باره در هر حال در هر حال -
مربوطه در هر حال - بطریق اینده - جای که فقط مجلس در عین حال در هر حال در هر حال در هر حال

در این باره در هر حال - بطریق اینده - کوه - مجلسی که فقط در هر حال در هر حال در هر حال در هر حال
در هر حال در هر حال - بطریق اینده - کوه - مجلسی که فقط در هر حال در هر حال در هر حال در هر حال

مناقب تقسیمه در هر حال در هر حال در هر حال در هر حال در هر حال در هر حال در هر حال در هر حال
در هر حال در هر حال - بطریق اینده - کوه - مجلسی که فقط در هر حال در هر حال در هر حال در هر حال

اینده - تقسیمات اینده - کوه - مجلسی که فقط در هر حال در هر حال در هر حال در هر حال
در هر حال در هر حال - بطریق اینده - کوه - مجلسی که فقط در هر حال در هر حال در هر حال در هر حال

نظایر و در این باره در هر حال در هر حال در هر حال در هر حال در هر حال در هر حال در هر حال در هر حال
در هر حال در هر حال - بطریق اینده - کوه - مجلسی که فقط در هر حال در هر حال در هر حال در هر حال

قرایه در هر حال در هر حال در هر حال در هر حال در هر حال در هر حال در هر حال در هر حال
در هر حال در هر حال - بطریق اینده - کوه - مجلسی که فقط در هر حال در هر حال در هر حال در هر حال

کلیه باب
مرفعه لایحه

کلیه اینده - مرفعه در هر حال در هر حال در هر حال در هر حال در هر حال در هر حال در هر حال در هر حال
در هر حال در هر حال - بطریق اینده - کوه - مجلسی که فقط در هر حال در هر حال در هر حال در هر حال

بازت عالی در هر حال در هر حال در هر حال در هر حال در هر حال در هر حال در هر حال در هر حال
در هر حال در هر حال - بطریق اینده - کوه - مجلسی که فقط در هر حال در هر حال در هر حال در هر حال

اینده معروضی سید اینده در هر حال در هر حال در هر حال در هر حال در هر حال در هر حال در هر حال در هر حال
در هر حال در هر حال - بطریق اینده - کوه - مجلسی که فقط در هر حال در هر حال در هر حال در هر حال

در هر حال در هر حال - بطریق اینده - کوه - مجلسی که فقط در هر حال در هر حال در هر حال در هر حال
در هر حال در هر حال - بطریق اینده - کوه - مجلسی که فقط در هر حال در هر حال در هر حال در هر حال

در هر حال در هر حال - بطریق اینده - کوه - مجلسی که فقط در هر حال در هر حال در هر حال در هر حال
در هر حال در هر حال - بطریق اینده - کوه - مجلسی که فقط در هر حال در هر حال در هر حال در هر حال

22-2 / 11

طولای مرقنا و کانه مورینه اوره سی لازم کلیر دیولزوم ضالک نطق تجرده کفحه ایبراسه بطریقاً محتجب کسک
 ما مورینی با تجزیته سیمه نهمیه اولیسیه فقط برونق مرخصیه معاضه اضافیه بطریقاً محتجبی اعضا نهمه برونق
 کیمی التیوان - مرخصه ک معتبره بری لکانه نه و دیگری معتبره کلید نه و نهایت التیوان نه مرکز اولیسه
 ای کفحه مشوره برونق - برونق ک برکونه صفت سیرکی و مرخصه نه وظایف نه موقول مشولیه عداقه
 و مشارکتی برنجوب وظایف مذکوره نه نوع و مالقیه کوره مرخصه ک هولایه ایکی مهاله نه کنایه
 معاونت ایدر لر بر اینک نطق اولیسه مرخصه ک نهمیه و قیله موقول - مذکور لکن مرخصه ک هولایه ایکی مهاله نه کنایه
 معاونت و تیلاننه دایر لازم کلیر تعلیمات بطریقاً - وهانی و محظ مجید و مشرک کظیم ایید چک و ضالک نطق
 معینها ایبرسی الطریق اولیسه -

کیمی سیرسی ماره - هر مرخصه خانه ک برصدنی و اشیای درجه نه کیم و خدمتسی بولور - مذکور عدونه
 دایرانی نطق و وقتیز و غار ه مرسیمی خصصه ک هند استفا اولیسه مرخصه نهمه استفا مری اهالیه وقوع
 بر وجه برعاشنه و غدا اشیای کط و مستر لر موسسات سازه املاکی حاصله ک مرخصه خانه اولیسه
 ایجوبه بطریقاً کیمی نطق نهمیه و نهمیه اولیسه مقداره نه عداقه
 کیمی سیرسی ماره - مرخصه ک لغزوم موصراً وظایف نهمیه ایفاسی ایجوبه نهمه - وهانی لری اخله ک اولیسه
 قدرته کیمه ایجا ایتمک شایه لکانه نه کسینه نهمیه و غلام ایده بیدر بر کسک لک هر برصد سیرسی بولور -

الجنسی باب
 مراد شرح

کیمی فقور ترماده - بطریقاً وهانی و محظ مجیدیه تجرزه ضالک بیته نطقه ک تشکیلوته استجابانی وهانی
 اولیسه جریا ایبر اولیسه بطریقاً محتجبی - وهانیه مارانه علما مشرب مرخصه لزوم کربا - وهالی ان
 اعضا سی موجود مرخصه میانه نه بالقریه دعونه اولیسه ضالک نهمیه نه ده معلقات زیر شرح قاننا
 بر صورتی شکل ایده جلیجی - وهانی محتبانی اولی اعضا سی بالاکتیا ما مورینی نهمیه نه کت الایده مرخصه اولیسه
 قاننا کیمی مذکور اعضا نه کیمی محظ نه ما مورینی ایجاب ایده نه نه کت وهانی بالقریه کیمی ایجوبه لازم
 مینامی سز اعضا غیر - وهانی نه بری بطریقاً مرکز اهل سیر اولیسه اولیسه - بطریقاً نهمیه نه معتبره صحافت
 میانه نه وهالی اولی معرفت زودانه بالاکتیا کلومور حسب ایلیسی هاکه عملیسه ما مورینی ضالک نهمیه
 نهمیه ایبر استون نهمیه ضالک بیته نطقه کیمی حواله عمرا ایفاسی مرسیمی نهمیه نه کت و کسک نه نهمیه

11/23-1

مجلس اولی تقدیرده نقصانک بشده نظر اولمور اوز - مختیاره - لکسانده دواته سانه استخایله الحاق ایلدیرمه
اولونجی ماده - هائی و مختلط مجسیره بلده و هائی استیقت مناره تعه دارلنا نه اهوال دایما منقصر
اولوبه شکر وسیله ایترکاً اجتماع جاز اولد -

اولونجی ماده - قونکوسو دبطریقک فراسه و تقاضا نه موضوعاً حلاً نه و یا مانع حلاً نه و دورته محافظه حلاً نه
و قوعده درجه کوره مذاکبه نظر منانه کدیه جنایه و اهله لایه لازم تحریریم ایضا اولور - دلته ایجاب
نظر منانه یا باقی ایضا کینه کسری و کلایه ایجا زاید ایلدیرمه قرار اولور - نه یا اولور مننه حضرته یا ایلدی
عزل ایلدیله بیلر - بونققدیرده بظریقاً هائی و مختلط مجسیره هائی یا نظیر و ایضا کینه هجده سورده کسان
اولور نه عیال اصول برقا تمکیم ایجاب دیمیه ایچ بولک ایلدی دورجی ماده برتریم جنفله استخایله شروع اولور

اولونجی ماده - اولور برنجی ماده ده یا اولور نه حال و حرکت مخصفر دیا خود دیکر لکسانه دیا
ظرف مننه و قوعده کینه ایجاب درجه کوره قاعده لایه نتیجه برنجی دیا عیله و دیمیه هفتده مذاکبه نظر مننه
ایضا قوعده نیلغانک احطای بظریقاً لازم اولور - بولوبه ورود و اراضی ایضا کینه حضرتده -
معامله ایضا ایچ ایلدیرمه اولور - روسا و منسوبیه - هائی نه کونک و نظیر مننه اراضی استخایله
- دهانه حضرتده ده حکم نظر مننه یا لکسانه طوبی معاملات لازم نه ایضا کینه استخایله مننه معینه وظا نظر

اولونجی ماده - بظریقاً مجسیره ایضا کینه عیله دیا خود کسان استیقت مناره معینه وظا نظر
هائی نه کونک اولور - مدخله و بظریقاً دیا روسا و منسوبیه - دهانه ای اولور نه حرکات و معاملات تحریر اولور
دیا خود مذاکبه سیاسی و منکریه هائی دیا اولور و نیلغانک دولته تقیه و ایضا ایضا کینه معنیای نظر مننه
حرکت ایضا - ایضا کینه مذاکبه نظر مننه کینه بولک دیا اولور کونک ایضا کینه کوره
معامله نیلغانک معنیای منکره هائی اولور مننه تقیه دخی ایضا کینه بیلر

اولونجی ماده - بولسا بقدره معیامله ایضا کینه مرجه اولور اهوال و حرکات قواسیه عیله نظریه
احطای مننه قاعده حلاً نه سانه ای مندرجیم اولور نه بقدره تقیه و ایضا کینه
اولونجی ماده - نطاع و راقتر و مناره فراسه کینه هائی مننه معیامله روسا - هائی مننه اولور هائی
ایضا کینه ایضا کینه عیله ایضا کینه مندرجیم استیقت مناره کینه هائی مننه ایضا کینه ایضا کینه
مننه حاله نظر بظریقاً - دهانه و مختلط مجسیره استیقت مناره کینه نایج نظیره نه ایضا کینه ایضا کینه
تقیه و تقدیر ایچ بولک نظر مننه مذاکبه نظر مننه بیلدیرمه و اولور عیله دیا تقیه بعد القبول اولور

نظر مننه تقیه ایچ ایلدیرمه -
اولونجی ماده - قونکوسو دبطریقاً مجسیره حلاً نه استخایله اولور نه یا تقیه مناره کینه لکسانه
اولونجی ماده -

11/23-2

- اشرفیقه شماره معینه تکلیفیه جدیدیه کوزه حال درونی و نشر اید امیدگت طرز اراسه سی بطریقاً
- مختلفت ای دمه لسته ده مشاهده اوله دمه حده موصفاً محسن - حاشیه بالذکر اولیا بده بزرگانه محسنی
- تظلمات بدیهه و مذاکبه نفع - نفع انصراف و توضیح مرفوعه تطبیق وضع اولیه -
- اصوات ۷۹ - تاریخ ایینه بطریق نفع نامده مفسر -
- ادویه بدیهه -
- اشرفیقه شماره نایغ نشر اقبال اربعه -
- ادویه سکر شماره -
- اشرفیقه شماره اوله احوای احوال علیه و مذاکبه فاطمه نامور -
- ادویه کتور شماره -

11 / 23-2

BELGE: III

استولاجیه نطقه مدینک سرتوق مرعیه وضعی دتفه ساته دولته عهده شی الزمه ایلمم (سوال) د (مورد) محمد شیاد

داغدی ناطره د مالمه ناطره کیله طهت
هزیه ناطره د مجرم ناطره کیله انو-
شیخ الاسلام موسی کاظم
شورای دولت شیخ اذقان همایون ناطره کیله
خواجه ناطره د عدلیه د مذهب ناطره کیله
معارف ناطره د پوسته طوائف د موقوفه د تجارت د وزارت ناطره کیله
ابراهیم
محمد شیاد

مجلس د کلا مضطره سی صورتی

ارض بطریقهای سی نطقه نام منله تعدیل صورتی قیود تشکیلونه لایحه بی حادیه محمد داظم ایضیه لایحه نطقه مدینک د نطقه مدینک شورای دولت مولد نطقه سی اوزرینه تنظیمات دانه سند قرائنه د مضطره لایحه مذکوره ایلم ممانه عظامه مزبور کی المله لایحه سبوت عظامه جانه شورای دولت اهل ایضیه تعدیلونه موقوفه کورنسه د مجلس عظامه مزبور لایحه لایحه سبوت عظامه بعد از ایضا مالمه ناطره مضطره لایحه نطقه مدینک صورتی ایضیه ایلم لقا عصبه د تعدیل نطقه مضطره

ناروم کورنسه وضعیته بعد از ایضا مالمه ناطره (ص) د (مورد) محمد شیاد
فاطمه اهولده اسدوقا حضرته دق اولوکه (ص) د (مورد) محمد شیاد
داغدی ناطره د مالمه ناطره کیله طهت
هزیه ناطره د مجرم ناطره کیله انو-
شیخ الاسلام موسی کاظم
شورای دولت شیخ اذقان همایون ناطره کیله
خواجه ناطره د عدلیه د مذهب ناطره کیله
معارف ناطره د پوسته طوائف د موقوفه د تجارت د وزارت ناطره کیله
ابراهیم
محمد شیاد

Irade-i Seniye ve Meclis-i Vukela Mazbatası

Adliye ve Mezâhip Nezareti
Mezâhip Müdürlüğü
Aded-108

ERMENİ KATAĞIKOSLUK VE PATRİKLİĞİ NİZAMNAMESİ

Mukaddeme

Birinci Madde- Sis ve Ahtamar Ermeni Katağikoslukları tevhit ve Dersaadet ve Kudüs Ermeni Patriklikleri dahi bu katağikosluğa ilâve olunmuştur. Osmanlı Ermenilerinin riyaset-i umumiyye-i ruhaniyesi işbu katağikosluk ve patrikliğe ait olup Ecmiyâzin Katağikosluğuyla alâka ve münasebetleri kâmilen kat edilmiştir. Katağikos ve patrikin mahall-i ikâmeti Kudüs ve Maryâkup Manastırı'dır. Daire-i ruhaniyesi Memâliki Osmaniyedir.

İkinci Madde- Patrik Memuriyet-i Berâtı-ı Alisiyle işbu nizamnamede muayyen ahkâm dairesinde vezâifini ifa ve Devletin evâmirini tenfiz eyler. Merci-i resmiyesi münhasıran Mezâhip Nezaretidir. Ve Yalnız umur-ı mezhebiyeden dolayı hakk-ı müracaatı vardır.

Birinci Bab

İntihâbât ve Teşkilat ve Vezâif

Birinci Fası

Patrikin Usulü Şerâait-i İntihâbiyesi

Üçüncü Madde- Katağikosluk ve Patriklik makamı inhilâl eyledikte ruhanî ve muhtelit Meclisler azası, nihayet üç gün zarfında bil içtima berat-ı Ali ile mensup Murahhaslardan birini Patrik Kaymakamlığına intihap ile müştereken Mezâhip Nezareti'ne iş'ar ederler. Mezâhip Nezâreti Bâb-ı Ali ile bil-muhabere kaymakamın memuriyetini tasdik eder. Müteâkiben kaymakam katağikos ve patrikin intihabı için biri sınıf-ı ruhaniden ve diğeri sınıf-ı ruhaninin gayrisinden ikişer vekil intihap ve ağramanı derhal bilcümle murahhaslıklara tebliğ eyler. Murahhaslıklarca patriklik merkezinde veya civarında sakin ruhaban ile ruhabandan gayrisinin dahi tevkili caiz ise de berzat ikiden ziyade dâire-i rûhâniyenin vekâletini

ihraz edemez. Bu suretle intihap edilen vekiller mensup oldukları murahhaslıktan muta birer vesikayı hamil olarak kaymakamın tebliğatı vâkıası tarihinden itibaren nihayet kırkbeş gün zarfında Patrikhanede kaymakamın taht-ı riyasetinde ve meclis-i ruhanî ve muhtelita azasiyle birlikte biliçtima katağikosluk ve patrikliğe şâyân-i intihap ve piskoposluk mertebesine hâiz murahhas ve sair piskoposların isimlerini havi bir defter tanzim ederler. Bu muammele rey hakkı ile icra kılınır ve evsaf-ı nizâmiyeyi haiz olarak hakkında rey verilen murahhas ve piskoposlar kazandıkları ârânın miktarına bakılmayıp dahil-i defter edilir. Her halde bunların miktarı yediden az olamaz. Mezkûr defter kaymakam tarafından Mezâhip Nezareti'ne takdim olunur. Mezâhip Nezareti Bâb-ı Ali ile bilmuhabere defterin muhtevi olduğu isimlerden esbab-ı mülkiye dolayisiyle intihabı hükümetçe tensip edilmeyenler bulunduğu takdirde onları istisna ederek mütebâkisinden intihabın icrasını kaymakamlığa cevaben tebliğ eder. Müteakiben Heyet-i intihabiye yine o suretle içtima ederek Hükümetçe kabul olunan namzetlerden üçünü rey-i hafî ve ekseriyet-i mutlaka ile tefrik eyler ve bunlardan biri münhasıran meclis-i ruhânî canibinden kezâlik rey hakkı ve ekseriyet-i mutlaka ile katoğikos ve patrikliğe bil intihap olabada heyet-i intihabiye tarafından tanzim edilecek mazbata Mezâhip Nezareti'ne takdim ve intihab-ı vakıanın tasdik-i aliye iktirânı istida olunur. bunun üzerine bilistizan şeref sadır olacak irade-i seniyye-i Hazret-i Padişâhinin Mezâhip Nezareti'nden tebliğini müteakip merasim-i lâzime-i mezhebiye bilifa katoğikos ve patrik vezaifi ruhânîsine mübaşeref eyler.

Dördüncü Madde- Patrikliğe namzet gösterilecek zevâtın piskoposluk mertebe-i ruhânîsini haiz ve ebâened teebâa-i Osmanîyeden bulunması ve ahlâk ve efâliyle Devletin ve cemaatin emniyet ve itimadını kazanmış ve hiç bir suretle mahkûmiyet-i cezaiyeye düşür olmamış ve lâakal beş sene bir murahhaslığı hüsn-ü idare eylemiş olması ve sinen kırkbeşden dîn olmaması devletin lisan-ı resmîyesine ve bikaderü'l-îmkân kavanin ve nizâmât-ı umumîye ahkâmına vakıf bulunması lâzımdır.

İkinci Fasıll

Meclis-i Ruhânînin Sureti Teşkili ve Vezâifi

Beşinci Madde- Meclis-i Ruhânî nısfı Berât-i Ali ile mensup murahhaslardan ve nısfı diğeri sair piskoposlardan olmak üzere oniki piskopostan mürekkeptir. Meclis-i ruhânîyeye patrik riyaset

eder. Gaybubet ve mazereti halinde azadan birini tevkil eyler. Azanın müddet-i memuriyetleri iki senedir. Her sene nısfı tebdil eder. İşbu nizamnamenin tatbikâtını takip eden ilk sene nihayetinde bu tebdil kur'a ile icra olunur. Murahhaslık sınıfını haiz azanın tebdillerinde münavebe usulü cereyan eder. Diğer aza her sene zaman-ı tebdilden beray-ı mukaddem meclisce ekseriye ârâ ile intihap edilir. Tesavi-i ârâ vukuunda patrikin rey verdiği taraf tercih olunur. Bilumum azanın memuriyetleri Mezâhip Nezareti'nin tasdiğiyle icra olunur. Azay-ı müntehibenin tekrar intihapları caizdir.

Altıncı Madde- Meclis-i Ruhâni, cemaatin umur-ı mezhebîyesine nezaret ve Ermeni Kilisesi'nin itikadât ve ruayâtını cemaat beyninde terviç ve tahkim ile halelden muhafazaya dikkat etmek ve kiliselerle müstahdeminin muntazam bir halde bulunmalarında ve sınıf-ı ruhânînin ıslah ve terfiye ahvaliyle ehliyet ve kabiliyetle muttasif piskopos ve rahip ve papazlar yetişmesine çalışmak, Ermeni Mektebi'nde tedrisât-ı mezhebîyenin hüsn-ü cereyanına bakmak ve muhrahaslar hakkında cemaatce vuku bulacak şikâyâtı tetkik ile mukaziyatını ifa ve münhal olan murahhaslıklara münasiplerini bil-intihap Mezâhip Nezareti vasıtasıyla berat-ı Alilerinin tasdirini istida eylemek ve cemaatçe tekevvün eden mesail-i mezhebîyeyi bit-tahkim kilisenin usul-i meriyesine tevfiğân hal ve tesviye etmekle mükelleftir.

Üçüncü Fası

Meclis-i Muhtelitin Suret-i Teşkiliyle Vezâifi

Yedinci Madde- Meclis-i muhtelit dördü meclis-i ruhânî azasından ve sekizi sınıf-ı ruhânînin gayri muteberan-ı cemaatinden olarak oniki efrattan mürekkeptir ve riyaset-i tabiyesi patriklik makamına ait olmakla beraber patrik canibinden azay-ı ruhânîyeden birinin reis vekâletine tayini dahi caizdir. Azay-ı ruhânîye Meclis-i Ruhânîce ekseriyet ârâ ile tefrik ve azay-ı gayri ruhânîyeden biri ale'd-devam patriklik merkezince ve diğer yedisi her murahhaslıktan bir kişi olmak üzere bil-münavebe murahhaslıklarca intihâp olunarak cümlesi Mezâhip Nezâretii'nin tasdiğiyle tayin olunurlar. müddet-i memuriyetleri iki sene olup her sene nısfı teedbil eder. İşbu nizamnamenin tatbikini takip eden ilk sene nihayetinde bu tebdil kura ile icra olunur. Azay-ı gayri ruhânîyenin mensup oldukları murahhaslık dairesi veyahut patriklik merkeziyle civarındaki mahaller ahalisinden bulunmaları caizdir. Bunlardan tebdil edilenler lâakal iki sene sonra tekrar intihap olunmak selâhiyetini ihraz eyler-

ler. Fakat inkizây-ı müddetten mukaddem vefât ve istifa gibi bir suretle vuku bulacak münhalâta intihap olunanlar seleflerinin müddetlerini ikmâl eyledikten sonra yeniden intihap edilebilirler.

Sekizinci Madde- Meclis-i muhtelitin vezaifi patrikhane sandığının varidât ve masrafına nezaret ve doğrudan doğruya patrikliğe merbut kilise ve manastırlarla cemaatçe müesses mekâtibi hususîye ve hayrat-ı saireye ait emlâk ve akar ve nukutu gayriyanın hüsn-ü idaresine dikkat etmek ve murahhaslıklar dahilinde bulunan müessesât-ı mezkûre emlâkinin her sene murahhaslar canibinden gönderilecek hesap cetvellerini bi't-tetkik icabâtını ifa eylemek ve devletçe muteber olan vaziyetnameler mucibince menaf-i cemaata terk ve vasiyet edilen nokut ve emvâlin musula olan cihetlere sarfını indelhace taraf-ı kanunîye bilmüracaâ temin etmekten ibarettir. Meclis-i mezkûr alelâyde haftada birgün inikât eyleyler.

Dokuzuncu Madde- Mevaddı sabıkada beyan olunduğu veçhile meclis-i ruhânî cemaatince müesses mekâtibin ulûm-ı mezhebîye tedrisâtı ve meclis-i muhtelita dahi mekâtib-i mezkûrenin varidatı ve masrafı hususâtına nezaret edebilüp ale'l-umum mekteplerinin gerek suret-i tesisi ve küşâdı ve gerek heyet-i talimîyenin usul-ü tayin ve teşkili ve tedrisât-ı iptidâiye ve telmiye ve ilmiyenin icarâsı kavanin-i umumîyye ve Maarif Nezareti'nin teftiş ve murakabesine tâbidir.

Dördüncü Fasl

Patrik ile Meclisler Arasındaki Münasebât

Onuncu Madde- Patrik esbab-ı şahsiyye mebni meclis-i ruhânî ve muhtelita azasından hiç birini diğerine tercih etmeyerek haklarında muamele-i müsaviye ibraz ve meclislerin müzakerâtını hüsn-ü idare ile mahalli intizamı efzâl ve ikvalden ibraz etmekle mükellef olduğu gibi, aza dahi patrike karşı daima hürmetkerâne muamele ederek huzur ve gıyabında şeref ve haysiyetine makise iraf edecek harekât ve tûfûhâtan içtinap etmeğe mecburdur.

Onbirinci Madde- Meclis-i ruhânî ile meclis-i muhtelitin Patrikhaneden başka bir mahalde içtima etmiş ve Patrikhanede dahi patrik ile tarafından tevkil olunacak zevâtın maada kimsenin riya-seti altında toplanması memnudur. İşbu memnuiyet hilâfındaki içtimaatâ ittihaz olunan kararlar gayri muteberdir.

Onikinci Madde- Meclis-i ruhânî veya muhtelite azasından birinin yekdiğerini müteakip üç içtimada bilâ özür hazır bulunmama-

sı istifa eda olunarak işbu nizamname mucibince yerine diğerinin intihabını istilzam eyler. Mazereti bulunanların patrike beyan-ı hali ile istihsali mezuniyet eylemeleri lâzım gelir. Mazereti tebeyyün eyleyenlere bir sene zarfında nihayet üç mah ruhsat azasına patrikin selâhiyeti olup bundan ziyade mezuniyet verilmesi azanın mensup olduğu meclisin inziman reyi ve kararına mevkuftur. Ancak müzakerât ve muammelâtın hâlel-i tatarrukuna mahal kalmamak için azay-ı mezûnenin miktar-ı meclis heyetinin sülüsüne asla tecavüz edemeyecektir.

Onüçüncü Madde- Meclis-i ruhânî ve muhtelite azasından bir veya bir kaçının hilâf-ı nizâm hal ve hareketi vukuunda patrik kendilerini celp ve davetle evvel emirde suret-i nâzikânede ihtarât icra eyler ve tesiri görülmediği takdirde bunları nihayet iki içtimada bulunmaktan men eder. Bu suretle duçar-ı müczât olan azanın şu hareketâtı tekrar eylediği takdirde patriğin talebiyle bunlar dahil olmaksızın ruhânî ve muhtelite meclisler birleşerek bilmüzakere tebdil ve ihraçlarını ekseriyet-i mutlaka ile kararlaştırdıkları halde hükmü icra olunur. Böyle bir karar-ı mahsus çıkarılanların tekrar intihapları caiz değildir.

Ondördüncü Madde- Ruhânî ve muhtelite meclislerden her birinin patrikten şikâyete hakları vardır. Şöyleki, azadan birinin veya hut bir kaçının kendi vazifelerine müteallik umurdan dolayı patrikten şikayetleri vukuunda keyfiyeti tahriren ve esbâb-ı mucibe dermeyaniyle mensup oldukları meclise nazaran beyan ederler. Meclisce dahi bade'z-zikir şikâyeti mezkûre ekseriyet-i mutlaka-i ârâ ile haklı görüldüğü takdirde olbabdaki kararın patrike ilâmiyle talep izahât olunur ve patrik tarafından nihayet onbeş gün zarfında tahriren, verilecek izâhât-ı cevabîye bi't-tekkik kifâyetine ekseriyette karar verildiği halde mesele kapanmış olur. İzahât-ı vakıa ekseriyette kâfi görülmediği takdirde meclis-i mezkûr azası Mezâhip Nezareti'ne müştereken ve tahriren müracaat ve tafsil-i keyfiyetle ruhânî ve muhtelite meclislerin fevkalâde olarak içtimâna ruhsat istida ederler.

Onbeşinci Madde- Madde-i sabıka mucibince vuku bulacak istida üzerine ruhânî ve muhtelite meclislerin suret-i fevkâledede içtimâna Mezâhip Nezareti'nce verilecek mezuniyet Hükümet-i mahalliye ve safiyetle meclis-i mezkûre azasına tebliğ olundukta bunlar azadan en kıdemli piskoposun taht-ı riyasetinde olarak patrikhanede bil-içtima müştekilerin ifâdâtını ve patriğin izahât-ı tahri-

riyesini arz ve açık tetkik eyledikten sonra şikâyet-i vakıa patriğin sükutunu müstelzim olduğuna salisân ekseriyeti teşkil eden lâakal ondört rey ile karar verdikleri halde keyfiyeti derhal Nezarete ve tahriren patriğe iş'ar ederler. İşbu karar üzerine patrik nihayet yirmi dört saat zarfında istifasını Mezahip Nezareti'yle Meclislere bildirerek makamını terke mecbur olup bu mecburiyet ifa edilmez ise azanın müracaatı ve Nezaretin tebliği üzerine kendisi marifet-i Hükümetle patrikhaneden ihraç olunur.

Onaltıncı Madde- Sureti fevkâlâdede içtima eden ruhânî ve muhtelite meclislerce patrik hakkındaki şikayeti mucip sukut görülmez ise yani olbabda ekseriyet-i sülüsân ârâ hasıl olunmaz ise müşteki azanın derhal istifa etmeleri lâzım gelerek yerlerine işbu nizamname mucibince diğerleri intihap olunur ve patrik olan zat makam-ı memuriyette bulundakça müştekiler meclis-i mezkûre azalığına tekrar intihap edilemez.

Beşinci Fasıll

Patrikhanenin İdare-i Umumîyesi

Onyedinci Madde- Patrikhanede yeri bizzat patrikin ve diğeri ruhani ve muhtelite meclislerin ve üçüncüsü de Patrikhane sandığı-nın umur-ı tahrîriye ve kaydiye ve hesabiyesini ifa etmek ve bir başkâtip ile lüzumu kadar ketebeden mürekkep olmak üzere üç kalem ve patriğin mezun edeceği muammelât-ı ruhânîye ile müstakil ve sınıf-ı ruhânîden bir vekil ve hademât-ı müteferrika-i mezhebîyede istihdam edilmek üzere ihtiyaç derecesinde rahip ve papaz ile miktar-ı kâfi hademe bulundurulur. Patrik vekili ve patriğin kalem heyeti ve salifü'l-beyan rahip ve papazlar ile hademe doğrudan doğruya patrik tarafından ve diğeri iki kalem heyetleri de ruhânî ve muhtelite meclislerce müştereken ittihâz edilecek mukarrerat üzeri-ne yine patrik canibinden tayin ve tebdil olunur.

Onsekizinci Madde- Patriklik makamına varit olan evrâk icap eden meclise havale edilir ve mevâd-ı müstâcele müstesna olarak meclislerce kayıt numaraları sırasıyle bi't-tezkir lâzım gelen kararlar ittihâz olunur.

Ondokuzuncu Madde- Patriğin ruhânî ve muhtelite meclislerce mevadd-i muhavvele hakkında ittihâz edilecek kararlara itiraz ve esbâb-ı mucibe dermeyân ile maslahâtın tekrar tetkiki talebe selâhiyeti bulunduğu gibi, bu suretle tekrar ittihâz olunacak kararlar teyid ve ısrar-ı tazammun eylediği ve maslahât-ı hassa-i meclis-i ruhânî-

ce lazımüttakdir mesaili esasiye-i mezhebîyeden olmadığı halde mes'ubıkını deruhte ederek rey ve içtihad-ı zafiiyesiyle ifay-ı muamele ve keyfiyeti meclis-i mezkûre tebliğ eylemek hakkını da haizdir. Böyle bir halden dolayı patrik hakkında şikâyet vukuunda On-dördüncü Madde mucibince hareket olunur.

Yirminci Madde- Patrik ile ruhâni ve muhtelite meclisler azasına ve Patrikhanenin müstahdemeyni sairesine azası icap eder. Maaş ve yevmiye ve harç ve rahların miktarı varidat-ı mevcudeye göre meclis-i muhtelitece her sene tanzim ve patrik tarafından badettasdik bir sureti Mezâhip Nezaretine de takdim edilecek muvazene defteri mucibince sandıktan tesviye ve ifa edilir.

Yirmibirinci Madde- Patrikhane sandığı meclis-i muhtelitin taht-ı nezaretindedir. Varidatı evvelâ Patrikhane ve manastırın emlak-ı merbutası hasılatından saniyen cemaatçe vuku bulacak ve teberruattan salisen bilâ varis vefat eden ruhabânın emvâl-i metrûkesinden rabian idare-i ruhâniyece patriklik merkezine mensup Ermeni ahâli beynindeki nikah ve vaftiz ve cenaze merasimi gibi muammelat-ı mezhebîye hasılâtından ve hamisen senevî muvazene defterlerinde meclisi muhtelite karariyle her murahhaslığa tarh ve tevzi edilecek patriklik aidatından ibarettir. Bundan başka her ne nam ve vesile ile olur ise olsun Patrikhanece efrad-ı cemaatten bir şey almak memnudur.

İkinci Bab

Murahhaslıklar

Yirmiikinci Madde- Murahhaslar Patrikhane meclisi ruhânîsinde müntehip ve taraf-ı Devletten mansıp olarak daire-i ruhânîyeleri dahilinde berat-ı Aileleriyle işbu nizamname ahkâmına tevfiikan ifay-ı memuriyet ederler. Ebâen asced Tebâ-i Devleti Aliyeden bulunmayanların .....ile mahkûmiyetin sık edenlerin ve sû-i hal ile müştehrâ olanların ve otuzbeş yaşını ikmal etmeyenlerin ve devletin lisân-ı resmîsine ve bikaderi'l-ımkân kavânin-i nizamâtı umumîye ahkâmına vâkıf olmayanların murahhas intihâbı caiz değildir.

Yirmiüçüncü Madde- Murahhaslık Dâireleri lâakal onbeşbin Ermeni nüfusunu ihtiva etmek üzere yeniden tertip ve tanzim olacaktır.

Yirmidördüncü Madde- Dersâadet murahhası patrik vekili ünvanını behemehal piskoposluk mertebe-i ruhânîyesini haiz olacak

ve mâhezâ gerek berat-ı âlisinin ahkâmınca ve gerek mevki-i ve vazifece sair murahhaslardan farkı bulunmayacaktır.

Yirmibeşinci Madde- Murahhaslıkların vekâletle idaresi ve vekiller için emr-i Ali tasdiri caiz değildir. Ancak merkez memuriyetlerinden bir sebep-i meşrû ile gaybubet eden murahhaslar ruhabândan birini tevkil edebilirler. Münhal bir murahhaslığın eshab-ı mücbire ve kaviyeden dolayı muvakkata-i vekâlet suretiyle idaresi lâzım gelir ve bu lüzum Mezâhip Nezareti'nce tahakkuk eyler ise Patrikhanece müntehip vekillik memuriyeti ba-tahrirat-ı resmîye tasdik olunabilirler. Fakat bu vekil murahhaslık makamına izafetle Patrikhane meclisleri azalığında bulunamaz.

Yirmialtıncı Madde- Murahhasların maiyetlerinde biri ruhabândan ve diğeri muteberân-ı mahallîden ve nihayet altışar zattan mürekkep olarak iki heyet-i müşavere bulunacaktır. Bu heyetin bir gün sıfatı resmîleri ve murahhaslık vezâifinden mütevellit mes'uliyette âlâka ve müşâriketleri bulunmayup vezâit-i mezkûreden nevi ve mahiyetine göre murahhasın hâvale edeceği mesahilden kendisine muavenet ederler. Reylerinin tatbik ve icrası da murahhasın tasdik ve kabulüne mevkuftur. Mezkûr heyetlerin usûlû intihâbiyesiyle muamelât ve tebdilâtına dair lâzım gelen talimât Patrikhane ruhanî ve muhtelite meclislerince müştereken tanzim edilecek ve Mezâhip Nezareti'nin malumatıyla mer-i tatbik olacaktır.

Yirmiyedinci Madde- Her murahhashanenin bir sandığı ve ihtiyaç derecesinde ketebe ve hademesi bulunur. Mezkûr sandık varidatı nikah ve vaftiz ve cenaze merasimi gibi husustan akz ve istifa olunacak murahhaslık aidatıyla Ermeni ahalinin vuku bulucak teberruatından ve indel ihtiyaç kilise ve manastırlarla müessest-ı saire emlâki hasılatının murahhashane idaresi için Patrikhane meclis-i muhtelitince tefrik ve tahsis olunacak miktarından ibarettir.

Yirmisekizinci Madde- Murahhaslar indel-lüzum münhasıran vezâifi mezhebîye ifası için daire-i ruhnîyeleri dahilindeki mevaki-i hükümet-i mahalliye iş'ar etmek şartıyla ruhabandan vekiller tayin ve izam edebilirler. Bu vekillerin hiç bir sıfat-ı resmîyesi yoktur.

Üçüncü Bab

Mevaddı Müteferrika

Yirmidokuzuncu Madde- Patrikhane ruhani ve muhtelite meclislerinin işbu nizamnamenin bidayeti tatbikindeki teşkilat ve inti-

habatı vechiati üzere cereyan eyler: Evvel patrikin makamınca meclis-i ruhanînin ba-berat-ı Ali mensup murahhaslardan terekkün edecek altı azası mevcut ve murahhaslar beyanından bi't-tefrik davet olunarak Mezâhip Nezareti'nde malumat verilir. Saniyen bu suretle teşekkül edecek meclis-i ruhanice mütebaki altı aza dahi bil-intihap memuriyetleri Nezareti müşrûleyhadan tasdik olunur. Sâlisen, meclis-i mezkûr azasından meclis-i, muhtelite de memuriyeti icap eden dört zât dahi bi't-tefrik bu meclis için lâzım gelen mütebâki sekiz azay-ı gayri ruhâniyeden biri patriklik merkezi ahalisinden olmak üzere patrik tarafından muteberân-ı cemaat meyanından ve hüsnü hali ile maruf zevattan bil-intihap hükümetçe de tensip edildiği halde cümlesinin memuriyetleri Mezâhip Nezareti'nce tasdik edilir. İşbu Nizamnamenin bidayet-i tatbikinde meclis-i ruhânînin umumen piskopos mertebesini hâiz zevattan teşkilinde tenazür hasıl olduğu takdirde noksanının beşten fazla olmamak üzere mütehayyizân-ı ruhabândan zevat-ı münasebe intihabiyle ikmâli caizdir.

Otuzuncu Madde- Ruhanî ve muhtelit meclislerin birlikte, içtima-ı işbu nizamnamede tadad olunan ahvâl ve esbâba münhasır olup başka vesile ile müştereken içtimaı caiz değildir.

Otuzbirinci Madde- Katağikos ve Patriğin kavanin ve nizamât mevzuatı ahkâmına veya menafi-i mülkü devlete muhalif hal ve hareketi vukuunda derecesine göre Mezâhip Nezareti'nden kendisine tenbihât ve ihtarât-ı lâzime-i tahrîriye ifa olunur. Ve ledelicap Nezaretten, Bâb-ı aliye iş'ar keyfiyetle meclis-i mahsus-ı vükelâca ittihaz edilecek karar üzerine Bâ irade-i seniyye Hazret-i Padişahî azil edilebilir. Bu takdirde Patrikhane ruhânî ve muhtelite meclislerine hitaben tasdik ve irsal kılınacak buyuruldu-u sami üzerine alelusul bir kaymakam intihap ve tayin edilerek üçüncü ve dördüncü maddeler mucibince halkın intihâbına şûruğ olunur.

Otuzikinci Madde, Otuzbirinci Madde'de beyan olunan hal ve hareket ve murahhaslar veyahut diğer ruhaban papazlar tarafından vukua getirilir ise derecesine göre faillerinin tenbih ve tevbihini veya azil ve tebdili hakkında Mezâhip Nezaretinden ifa kılınacak tebligâtın ahkâmı Patrikhanece lâzımü'l-inafadır. Bu babda tereddüd ferahi irâesi haklarında muamele-i intihâbiye icra edilecek olan rüsa ve mesnubiyet-i ruhânîyenin Hükümetçe vezâifelerinden ihracını ve patrik ile meclis-i ruhânî haklarında da hükm-ü nizâma muhalefetlerinden dolayı muamelâtı lâzimenin icrasını istilzam eyler.

Otuzüçüncü Madde- Patrikhane meclislerinin azası mecliste umumen veyahut kısmen işbu nizamnamede muayyen vezaif hari-cindeki umura müdahale ve patrik veya rüesa mensubiyet-i ruhânî-yi o yolda hareket ve muamelâta tahrik eyledikleri veyahut mahi-yet-i siyasâyâ ve mülkiyey-i havi veya evâmîr ve tebligât ve devletin tenfiz ve icrasında ifâ-i akibâtı mutazammın bir had ve ha-reket ihtiyar ettikleri halde Mezâhip Nezareti'nce kendileri tevbih veya tebdil olunurlar. Hareketlerinin ehemmiyetine göre muamele-i tebdiliye münbait meclisi mezkûre dahil olmamak kaydını dahi ih-tiva edebilir.

Otuzdördüncü Madde- Mevadd-i sabıkada muayyen muamelât-ı intihâbiyeyi mucip olan ahvâl ve hareket kavanin-i umumîye-i ce-zâîye ahkâmınca faileri hakkında mücezat-ı saireyi müstelzim ise onlar da başkaca takbik ve icra kılınır.

Otuzbeşinci Madde- Nikah ve vaftiz ve cenaze merasimi gibi hizmet-i mezhebiye mukabilinde rüesay-i ruhânîce ifrâd ve cemaat-ten akzı mecaz olan aidatın hatt-ı azamisi ve suret-i istifası heyet-i ruhânâyenin tebeyyün edecek ihtiyacına ve cemaatin sai hâline na-zaran Patrikhane-i ruhanî ve muhtelite meclislerince işbu nizamna-menin tarihi tatbikinden itibaren nihayet iki sene zarfında tayin ve takdir ile patriklik makamından Mezâhîp Nezareti'ne bildirilecek ve devletçe de aynen veya tadilen bade'l kabul işbu nizamnameye tes-yil edilecektir.

Otuzaltıncı Madde- Patrik için mahall-i ikâmet ittihaz olunan Mar Yakup Manastırı'ndaki ruhabân cemaatinin işbu nizamname'de muayyen teşkilât-ı cedîdeye göre hal ve mevkiî ve manastır ile em-lâkinin tarz-ı idaresi Patrikhane meclis-i muhtelitenin rey ve müta-lâasına da müracaat olunduktan sonra münhasıran meclis-i ruhânîce bittezekkür olbab da bir kararname-i mahsus tanzim edilecek ve Mezâhip Nezareti'nin inzımam tasvibiyle mevki-i tatbike vaz olu-nacaktır.

Otuzyedinci Madde- 20 Ramazan 279 tarihli Ermeni Patrikliği Nizamnamesi mefsuhtur.

Otuzsekizinci Madde- İşbu Nizamname tarihi neşrinden itiba-ren mer'idir.

Otuzdokuzuncu Madde- İşbu nizamnamenin icray-ı ahkâmına Adliye ve Mezâhip Nazırları Memurdur.

İşbu lâyiha-i Nizamiyenin Mevkii Mer'iyete vaz'ını ve niza-mât-ı Devlete ilâvesini irade eyledim.

2. Şevval 1334-19 Nisan 1332

Mehmet Reşat

Hariciye Nazırı ve Adliye ve Mezâhîp Nazır Vekili

İmza

Dahiliye Nazırı ve Maliye Nazır Vekili

İmza

Harbiye Nazırı ve Bahriye Nazırı Vekili

İmza

Şeyhü'l-İslâm

İmza

Sadrâzam

İmza

Maarif Nazırı ve Posta ve Telgraf ve Telefon ve Ticaret ve Ziraat Nazırları Vekili

İmza

Nâfia Nazırı

İmza

Şurây-ı Devlet Reisi ve Evkâf-ı Hümâyûn Nazırı Vekili

İmza

BEJGE:IV

ارمنی بطریقہ فتوحکوسسفلہ ترحسیدہ لڑا اوردہ اوردہ سے احکام سے اعطائے
در بعض امور داور برکتہ اوردہ فرما کے مفسر حقیقتہ داور سوزا کے درکتہ بطریقہ

شورای دولت
تعلیمات و اذیت
۴۴۷۵۸
۶۹۹

بر احوال کما در و سزا
شورای دولت و ایدول سزا
باز در اوردہ

عبدالله نظرانی شورای دولت حوالہ سوزا ۱۴۰۰ مرتبہ تاریخ و ایچ یوز قرضہ نوس دولت کس
بازہ سے قرآنہ اوردہ
مذکورہ مذکورہ ده ارمنی بطریقہ نظاما مذکورہ مفسر حقیقتہ دار حکومتی سابقہ قرضہ قانو سکا اید مؤید
اور حقوقہ امتیازات قریبہ اخلولان خود بخود نشو و نما و امور اید موزج تطبیقہ وضع اولانہ - سوال
تاریخ نظامنا مذکورہ بیان تیسری اید حکمت مذکورہ اولیہ ده ای سابعہ در ای طبعی برکتہ اولیہ
نظامنا مذکورہ احکامه امتیازات اقبای تطبیقہ ایدک دندہ بطریقہ اید مذکورہ دستاوردہ حقیقتہ
ایدی قیادہ و دودیه قدامو جماعتک محسنی و موزج رما برکتہ نفع و مفسر برکتہ سزا
و سبای محسودیه طرفہ مذکورہ در ای سبای ایدیک سزا اید سزاه مذکورہ برکتہ اولیہ دستاوردہ
اعادہ س در ای سبای و لادرم مذکورہ معامات سزاه لاجرا س ارمنی فتوحکوسس و بطریقہ سبای دستاوردہ
در بعض امور داور برکتہ اوردہ فرما کے مفسر حقیقتہ داور سوزا کے درکتہ بطریقہ
در معامات مذکورہ سبای احکامی تعین با اید سبای اولیہ بردانہ علیک ده محمد و قانو سکا اید مؤید
برکتہ مذکورہ امتیازات مذکورہ حد لادنه حاکم تا اید دکن سبای حسیہ تطبیقہ اصول و اسما و درجه بطریقہ
را اید اید سبای سبای بوکا حاکم اید سبای اولیہ ده ای سابعہ اعادہ سبای استه هایدنه نظر مذکور
جدید نفع سبای سبای سبای موقوفه های در صحت و اولیہ اید سبای اولیہ سبای سبای سبای سبای سبای
وضع احکامه در نفع ارمنی فتوحکوسس و بطریقہ سبای سبای سبای سبای سبای سبای سبای سبای
وجوده کیر سبای اولیہ کوره الحاقه کوره حکومتی بعض سبای سبای سبای سبای سبای سبای سبای
موقوفه سبای سبای سبای سبای سبای سبای سبای سبای سبای سبای سبای سبای سبای سبای
جدید سبای سبای سبای سبای سبای سبای سبای سبای سبای سبای سبای سبای سبای سبای سبای

Ermeni Patrik ve Katogikosluğunun Tevhidine Dair Olan İrade-i Seniye Ahkâmının İlgasına ve Bu Hususa Dair Verilmiş Olan Fermanın Mefsûhiyyetine Dair Şu-ray-ı Devlet Mazbatası

BOA., GMCAD., No: 11, Ermeni Berat Defteri, 1329/1913, s. 24-25. Orijinali, BOA., DUIT., 67/1-1.

BEİGE: V

مجلس

۹۶

مجلس رکنو مطبوعه سی

شورای دولت تنظیمات دائره بندہ تنظیم و هیاتہ عمومیہ بندہ تریں اولویہ مطبوعہ میانہ عبدالمعزہ و غیرہ
اولیہ ۹ صفحہ ۱۶ سرشماره تاریخ ۱۹۹۹ رشمع مطبوعہ ده دیبانه اولیہ و غیرہ
تایمیر ارضی مطبوعہ نفع نامہ منشی حکمتی الفا ایسہ ۱۶ سواله ۱۹ مورخه تاریخ ارضی توغلوکوسا
و مطبوعہ نفع نامہ منشی الفا ایسہ رازشمه ایسہ لاکه نفع میانه موضع مرغیہ وضعی شرط مساعده حضرت
شیرازی اولیہ مطبوعہ نفع نامہ منشی الفا ایسہ لاکه منشی علی ایسہ لفا حضرت و تقسیم ارضی مطبوعہ قاطبه ارضی
حضرت مطبوعہ نفع نامہ منشی الفا ایسہ ۱۶ صفحہ ۱۷ سرشماره تاریخ ۱۹۹۹

مدیر مطبوعه	شیخ الاسلام	عبدالمعزہ	محمد ناظره	شورای دولت	محمد شریف	محمد ناظره
توضیحات	ابراهیم	عبدالمعزہ	عبدالمعزہ	محمد شریف	محمد شریف	محمد ناظره
راهنما	عبدالمعزہ	محمد ناظره	محمد ناظره	محمد ناظره	محمد ناظره	محمد ناظره
مطبوعه	محمد	محمد ناظره	محمد ناظره	محمد ناظره	محمد ناظره	محمد ناظره

Meclis-i Vükelâ Mazbatası

BOA., GMCAD., No: 11, Ermeni Berat Defteri, 1329/1913, s. 25, Orijinali, BOA., DUIT., 67/1-1.

BELGE: VI

11/25 - 2

معارف ناطره ویرنه تیغانی و لغو ناطره دلی
یضا توضیحه

محمد و جهیر کریم

نفا نامه

شماره دون
تظلمات لازمه
عدد
۴۴۷ ۵۸
۹۶

۷ - رساله ۷۹ - تاریخیه ارضی بطریق نفه نامرئی حکمی الغاییده - سوال ۱۹ - سوره ۱۹
تاریخیه ارضی توغیوسی و بطریق نفه نامرئی حکمی الغاییده نفه نامرئی - لایحه ۱۹

برقی ماده - ۷ - رساله ۷۹ - تاریخیه ارضی بطریق نفه نامرئی حکمی الغاییده - سوال ۱۹ - سوره ۱۹
تاریخیه ارضی توغیوسی و بطریق نفه نامرئی حکمی الغاییده -

ایچین ماده - ۷ - رساله ۷۹ - تاریخیه ارضی بطریق نفه نامرئی حکمی الغاییده -

۱۹ - سوال ۱۹ - سوره ۱۹ - تاریخیه ارضی توغیوسی و بطریق نفه نامرئی حکمی الغاییده
ماده ۱۹ - رساله ۷۹ - تاریخیه ارضی بطریق نفه نامرئی حکمی الغاییده -

د - دبیج ماده - دیسارنه ارضی بطریق نفه نامرئی حکمی الغاییده - سوال ۱۹ - تاریخیه ارضی توغیوسی
توجهیه لازمه ۱۹ - رساله ۷۹ - تاریخیه توجهیه برات، حالده احطای بقادنت -

شیمی ماده - استونف مناره - تاریخیه تشریحیه فزائیه - احطای بقادنت -

التمی ماده - استونف مناره - اجراء علیه و نه هب ناطره مورد -

NİZAMNAME LAYİHASI

BELGE:VII

۱۳۴۶ / ۱۳۴۷
 صفت ۱۴
 استرکونف صاحب مریخ مرغینه وضعی و تفقات در نه عمده شی از اردو ایلم ۱۴

صد اعظم فرصیه	شیخ الاسلام ایلم	عبید ناظره هیاه	محمد بن ظفر همه ضیا	شیراز دولت پیش میر شریف
خواجه ناظره مشینات میرزا قادر بروجی	ناصر ناظره مطهر خانی	عبدل ناظره صد	فاضل ناظره میرزا	ملاح ناظره عبد الرحمن
نماز و ذریقه ناظره نصرت کرمانه ان برونده	اردکان مهدیه ناظره احمد خانی	صد ناظره در پیشه و فغان ناظره کیم صد توفیه		

صد ناظره

İrade-i Seniye

BOA., GMCAD., No: 11, Ermeni Berat Defteri, 1329/1913, s. 25, Orijinali, BOA., DUIT., 67/1-1.